

Tanulmány

REALITÁS VAGY ILLÚZIÓ

Az ökotermelés szerepe az agrártermelésben

Buday-Sántha Attila

közgazdaságtudomány doktora, tanszékvezető, egyetemi tanár
Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar
bach@ktk.pte.hu

A kistérségi fejlesztési tervek készítői szembe-
szülve a foglalkoztatási problémákkal és az
agrártermelők nehézségeivel, gyakran rutinsze-
rűen, megoldásként a vidéki (falusi) turizmus
és öko(bio)termelés fejlesztését javasolják
anélkül, hogy kellő szakmai ismeretek birto-
kában annak feltételeivel tisztában lennének,
és a várható tényleges előnyöket és nehézsége-
ket felmérnék. Ez továbbélése a rendszervál-
tást követő agrárium- és vidékfejlesztéssel
kapcsolatos *brainstorming*nak, amely a nagy-
gazdaságok privatizációjával és feldarabolásá-
val egyidejűleg azt kívánta bizonyítani, hogy
a kistermelés versenyképes, továbbá, hogy az
alapvető hiba abban van, hogy az iparszerű
technológiát alkalmazó nagyüzemek búzát
és kukoricát, sertés- és baromfi húst termelnek
ahelyett, hogy sok minőségi apróccikkal, hun-
garikummal jelennének meg a nemzetközi
piacokon, és töltenék ki azokat a piaci réseket,
amelyek magas jövedelmet biztosítanak. Tel-
jesen figyelmen kívül hagyva azt, hogy az ag-
rárágazat piacképességét a termelési mérete,
az alkalmazott technika-technológia színvona-
la, valamint a termékpályák szervezetsége

határozza meg, és mindehhez jelentős tőkére
és kiemelkedő szakértelemre (humán tőke)
van szükség, amit a XXI. században már ön-
magában sem a szorgalom, sem pedig a sze-
rény jövedelembe való beletörődés nem tud
tartósan helyettesíteni. Az ágazat közel két
évtizede tartó válsága, termelésének, foglalkoz-
tatásának radikális csökkenése, valamint az
agrártárségek kultúrállapotának leromlása
bizonyította a szakmailag teljesen téves, a
nemzetközi fejlődési pályákkal ellentétes ag-
rárfejlesztésre tett javaslatok tarthatatlanságát.
A tőkét és a szakértelmet helyettesítő piaci
réseket természetesen azóta sem sikerült meg-
találni, mert a meghatározó termékek eseté-
ben ilyenek nincsenek, illetve bizonyos ter-
mékek esetében a jobb termelési feltételeinket
(vetőmag, libamáj, libatoll, pirospaprika stb.)
eddig is kihasználtuk. Sok esetben sajnos azt
kell látnunk, hogy pontosan a fejlesztések el-
maradása miatt a hungarikumnak tekintett
termékeink (jonatánalma, pirospaprika, ma-
kói hagyma, borok) fokozatosan veszítik el
piacaikat. Sajnos az a helyzet, hogy adottsága-
inkra és hagyományainkra hivatkozva túlé-

tékeljük az eladásra felkínált agrártermékeink piaci jelentőségét, minőségét, ismertségét és elismertségét, és csodálkozunk, hogy a hazai raktárak tele vannak búzával és kukoricával, de senki sem keresi a „kiváló” magyar gabonát, és az oroszok sem hiányolják a magyar almát és bort, holott ott rohad el a fák alatt, illetve bent reked a pincékben.

Századunkban a piacok túltelítettsége miatt már nincs biztos termék, és nincs biztos piac. Minden termék esetében a siker feltétele a nemzetközi összehasonlításban is alacsony önköltség, az elvárt minőség és a megbízható piaci magatartás (szállítás ideje, mennyisége, választéka, kiszerezése). Ez vonatkozik a ökotermékekre is.

Sokan szerették volna az ökotermesztést úgy feltüntetni, mint egy általános megváltót. A „zöldek” az ökotermesztésben a környezet- és egészségmegőrzés egyetlen megoldását látták és látják, gyakran összemosva azt a hagyományápolással, a felkészületlen fejlesztők pedig úgy tekintettek (tekintenek) rá, mint hazai és nemzetközi téren megnyíló korlátlan új piaci lehetőségre, amely esetében a technológiai színvonal, a termelés hatékonysága, a termelők szakmai felkészültsége, piaci ismerete másodlagos kérdés.

Ebben a formában sajnos egyik állítás sem igaz. Mindenekelőtt azt kell tudni, hogy az ökotermesztés nem egy új termelési mód, annak kialakulása az 1920-as években Rudolf Steiner nevéhez köthető. Az I. világháború után Európában (az USA-ban már korábban) a mezőgazdaságban megjelentek az iparszerűség jelei. A termelés fokozása érdekében egyre nagyobb mennyiségben kezdtek műtrágyát használni, a növekvő termés megvédésére (amire a mezőgazdasági termékekkel Amerikából is behurcolt kártevők, rovarok, gombák is kényszerítették őket) a vegy-

ipar által előállított anyagokat használták fel, és a gépesítéssel (egy-egy művelet gépesítésével, például: aratás, cséplés, szántás) a vonóerőt jelentő állatok és a munkát végző emberek százezreinek a munkája vált feleslegessé. (1938-ban az 1 ha-ra jutó műtrágya-hatóanyag felhasználás Hollandiában 310 kg, Németországban 100 kg, Magyarországon pedig 2 kg volt.) Ezzel megkezdődött az elsősorban önellátásra és csak másodlagosan a piacra (a felesleget értékesítették) termelő, elsősorban a belső erőforrásaira támaszkodó, zárt mezőgazdasági modell felbomlása, és az egyre nagyobb mértékben a külső, ipari eredetű erőforrásokra támaszkodó, árutermelő iparszerű agrármodell kialakulása. Az agrártermelési modellváltás azonban feleslegessé tette a mezőgazdasági dolgozók nagy számát, és ez a szoros munkakapcsolaton alapuló faluközösségek felbomlását is eredményezte. Megszűnt a zárt kapcsolat a falu, az egyén és a föld között. A termelők számának csökkenésével a föld már egyre kisebb mértékben jelentette a falu és az egyén létalapját. Ez készítette Steinert egy olyan gazdálkodási modell kialakítására, amely hátat fordít a fejlődés látható irányának, elsősorban a falu és az agrárágazat belső erőforrásaira támaszkodik, és továbbra is megőrzi a mezőgazdaság talajból induló és záruló viszonylag természetközeli, zárt rendszerét, és ezzel a falusi közösséget és életformát is. Steinert követően, hasonló elveken több ökotermelési irányzat alakult ki és létezett, főleg a német nyelvterületen, de összességében a mezőgazdasági termelésben az ökotermesztés évtizedeken keresztül marginális szerepet töltött be. A változás akkor következett be, amikor az 1960-as, '70-es években a túlzott kemizáció káros hatásai ismertté váltak, és egyidejűleg az energiaár-robbanással az iparszerű terme-

lés ipari inputjai megdrágultak, miközben a mezőgazdasági termékek a piaci túlkínálat miatt jelentősen csökkentek. A mezőgazdaság ezáltal a környezetvédelmi és a gazdasági követelmények kettős szorításába került, és új utak keresésére kényszerült.

Az egyik irányzatot a mezőgazdasági termékek iránti bizalomvesztést okozó szerves kémiai vegyületek használatát teljes mértékben elutasító **ökotermelés**, a másikat pedig azok tudományosan megalapozott, racionális használatára törekvő **integrált termelés** jelentette. Több okból Európában szinte mindenütt, a jórészt jogos támadások (például vegyszerek ellenőrizetlen használata, a trágyák, állati hullák hanyag kezelése, a területek túlhasználata miatt az élővilág elszegényedése, a növekvő támogatási igény és a magas élelmiszerárak stb.) hatására elbizonytalanodó mezőgazdasági termelőkkel szemben fellépő zöldek agresszív propagandájukkal az ökotermelést hirdették egyetlen lehetséges túlélési stratégiaként, az integrált termelés csak a szűkebb szakmai körökben jelent meg megoldásként. Az ökotermesztési irány megerősödését elősegítette az, hogy a tartós élelmiszer-túltermelésnek, valamint a környezet leromlásának gondjaival küzdő Nyugat-Európa és USA kiemelten támogatni kezdte, hiszen bevezetésével csökkent az értékesítési gondokat jelentő termés mennyisége, a környezeti terhelés, és egyidejűleg a megnyíló új piaci lehetőség legalább átmenetileg túlélési lehetőséget biztosított a hagyományos termelésben már versenyképtelenné vált gazdák számára is.

Az ökotermelés jelentősége

Az ökotermesztés jelentőségét jelenleg rendkívül ellentmondásosan ítélik meg. Az egyik végletet az jelenti, amikor egyes agráros körök

azt egy komolytalan kísérletnek tartják, a másik végletet pedig a zöldek képviselik, akik az ökotermesztést tartják az egyetlen hosszú távon is fenntartható termelési módnak. Általános tapasztalat, hogy igyekeznek a jelentőségét egyoldalúan túlhangsúlyozni.

A szakmailag naiv és egyoldalúan elkötelezett propaganda – talán a hatás-ellenhatás jelenségéből kiindulva – gátolta ennek az agrárszakma által lebecsült agrártermelési módnak a reális értékelését. Nehéz tudományosan megalapozottan vitatkozni olyan állításokkal, mint „ökotermesztés esetén a hagyományoshoz képest nem csökken, sőt nő a termés”, „az ökotermékek a hagyományoshoz képest olcsóbban termelhetők”, „az ökotermékek piaca végtelen”, „a fejlett országokban az ökopiacokra a kielégítetlen kereslet a jellemző”. Mindebből az következik, hogy az ún. hagyományos termelést folytatók, szinte az egész agrárszakma begyöpösödött, korlátolt gondolkodású emberekből áll, akik esztelenül olyan költségtényezőket (műtrágya, növényvédőszer) vállalnak fel, amelyek az értékesítési feltételeiket rontják, jövedelmüket csökkentik, holott csak egy kicsit körbe kellene nézni a világban, és minden rögtön megváltozna.

Megnehezítette az ökotermesztés reális megítélését és az ökotermelés képviselőivel való tárgyalást az is, hogy ideológiájukban sokszor az ökotermelés nem mint az egészség megőrzését szolgáló és környezet szintetikus anyagokkal való terhelését elutasító gazdálkodási mód jelenik meg, hanem a társadalmi-gazdasági fejlődés egészének az elutasítása, és a túlélt modellekhez (a természetközeli állapotban élő és működő kis családi gazdaságok) való görcsös visszatérési törekvések kapnak hangsúlyt. És itt a dolog már túllép az agrártermelésen, ez már nem szakmai kérdés, hanem hit kérdése, aminek képviselőivel lehet ugyan

Művelési ág	Terület (m ha)	Megoszlás (%)	Terület (m ha)	Megoszlás (%)
Szántó	4,1 M ha	13,0 %	4,1 M ha	27,3 %
Ültetvény	1,4 M ha	4,4 %	1,4 M ha	9,3 %
Legelő, gyepek	9,5 M ha	30,2 %	9,5 M ha	63,4 %
Összesen	15,0 M ha	47,6 %	15,0 M ha	100,0 %
Ellenőrzött terület	16,5 M ha	52,4 %	-	-
Összesen	31,5 M ha	100,0 %	-	-

1. táblázat • Ökológiai termelésre használt területek a világon (2004). (Forrás: Járosi, 2006)

vitatkozni, de teljesen felesleges, mert az túllep a racionalitás határain. Ez az alapja a termelési irányhoz kötődő, szakmai szempontból elfogadhatatlan misztifikációnak és szektásodásnak. Ez vezetett oda, hogy az egyik korszerű cél, az egészségvédelem is másodlagossá vált, hiszen nem az a fontos, hogy milyen higiéniai feltételek mellett készül el a kecskesajt, hanem az, hogy „hagyományos” vagy „öko-módon” állítják elő. Végtelenen ez vezetett oda, hogy az abszolút tisztának tartott ökotermékek esetében az ellenőrzések sokszor olyan mértékű gombafertőzéseket állapítottak meg, amelyek egészségügyi veszélye sokszorosa a szakszerűen felhasznált vegyszerek maradványainak. A dolgok reális megítélését még nehezebbé teszi az, ha a *hit üzlettel társul*, márpedig ez történik. Jórészt ezzel magyarázható az ökotermelés tényleges gazdasági jelentőségét túlhangsúlyozó, sokszor ellentmondásos területi, termelési és fogyasztási adatok közlése is.

Magának az ökotermelésnek a „hivatalos” elfogadottsága, a termelés bővülése és az ökotermékek nemzetközi kereskedelmének fejlődése töri szét e termelési mód köré font misztériumot. A '90-es években megszületett az ökotermelés egységes szabályzata az USA-ban és az Európai Unióban, de a világ egészében is, amelynél az egyes termelői és kereskedelmi szövetségek ugyan támaszthatnak szí-

gorúbb feltételeket is (pl. a svájci BioSuisse vagy a német Demeter Szövetség), de az ennél lazább feltételekkel előállított termékek fokozatosan kiszorulnak a piacról. A szabványok egységesítése és az ökotermékek kereskedelmének növekedése, a termelők pénzügyi támogatása lehetővé és szükségessé teszi az ökotermelés folyamatos szakmai ellenőrzését és statisztikai nyilvántartását. Ez teremtette meg a lehetőségét annak, hogy az ökogazdálkodásról hazai és nemzetközi szinten egyaránt egyre több információ álljon rendelkezésre, és tudományosan megalapozott vizsgálatok szülessenek.

A 2004-es adatok szerint a Földön 31,5 millió ha-on, a mezőgazdasági terület kb. 1 %-án folyt ökológiai gazdálkodás. Ennek művelési ágak szerinti megoszlását a *1. táblázat* mutatja.

A művelési ágak hasonló arányát kapjuk, ha az európai termelés helyzetét vizsgáljuk. Az Európai Unióban, 2003-ban a mezőgazdasági terület 3,6 %-án, 5,7 millió hektáron (2004-ben 6,5 millió hektáron) 149 ezer gazdaságban, a gazdaságok 1,4 %-ában folyt ökogazdálkodás. Az ökológiai gazdálkodásba vont terület 61 %-át a gyepek és takarmánytermő terület tette ki. Az ökoállattartás keretében tartják (állategységben számolva) az állatállomány 2,3 %-át, a tehénállomány 2,5 %-át, a juhállomány 2,4 %-át, a sertésáll-

	Amerika	Európa	Afrika	Ázsia	Ausztrália és Óceánia	Világ összesen
Terület (M ha)	7,7	6,3	0,4	0,7	11,3	26,4
Forgalom (Mrd \$)	11,4	13,0	0	0,48	0,24	25,12

2. táblázat • Az ökológiai területek nagysága és az ökoélelmiszerek forgalma (2002). Forrás: Stiftung Ökologie & Landbau, a német Ökológiai és Mezőgazdasági Alapítvány honlapjának adatai www.soel.de 2005

mány 0,4 %-át, a baromfiállomány elenyésző hányadát. (Biogazdálkodás... , 2006)

A nemzetközi adatok egyértelműen azt bizonyítják, hogy a gazdaságok a biztosabb és nagyobb jövedelem megszerzése, valamint az ugyancsak a gazdálkodás jövedelmét növelő, külön az ökotermesztésért járó támogatások elnyerése miatt választják ezt a termelési módot. Ez a cél annál könnyebben elérhető, minél kisebb technológiai váltásra kényszerül a termelő. Tipikusan ez a helyzet az Ausztrália, Dél-Amerika intenzíven sohasem kezelt gyepterületein folyó szarvasmarha-, illetve juhtenyésztés, valamint a Nyugat-Európa (hegyi) legelőin folyó állattartás esetében is. Lényegében hasonló célokat szolgál az is, amikor a mediterrán országokban a hosszú élettartamú olajfaültetvényeket minősítik át bioültetvényé. Jórészt az extenzíven művelt, vagy inkább csak használt területek magas arányával magyarázható az, hogy az ökológiai termelést folytató gazdaság átlagos területe meghaladja a hagyományos termelést folytató gazdaságok átlagát. Az ökológiai gazdálkodást folytató gazdaságok átlagos területe Ausztráliában 7000 ha, Argentínában és Uruguayban több mint 1500 ha, de az EU-15-ben is megközelíti a 40 ha-t az átlagosan 18,5 ha-os gazdaságmérettel szemben.

Az előbbieik alapján érthető, hogy miért így alakul a legnagyobb ökoterrülettel és ökote-

Ország	Terület (ha)
Ausztrália	12 126 633
Argentína	2 800 000
Olaszország	954 361
USA	889 048

3. táblázat • A legnagyobb ökológiai művelésű területtel rendelkező országok (2004) (Willer-Yussefi, 2006 In: Takácsné, 2006, 109.)

rületi aránnyal rendelkező országok rangsora a világon. A legnagyobb ökológiai módon művelt területtel rendelkező országok (3. táblázat) esetében a mezőgazdasági termelést a földbőség jellemzi, ám a termelés komoly természeti hátrányokkal is küzd, amit az ökológiai termeléssel járó kiegészítő támogatások próbálnak ellensúlyozni. A legnagyobb ará-

Ország	Az ökoterrület aránya az összes mezőgazdasági területhez viszonyítva
Ausztria	13
Svájc	10
Finnország	7
Svédország	7

4. táblázat • A legnagyobb területi aránnyal rendelkező országok a világon (Forrás: Willer-Yussefi, 2006 In: Takácsné, 2006, 109.)

nyú ökológiailag művelt területtel rendelkező országokban (4. táblázat) viszont a magas életszínvonal megfelelő keresletet biztosít a drágábban előállított ökotermékek számára.

Vannak elsősorban exportra termelő országok és kontinensek (például Ausztrália, Dél-Amerika, Ázsia), és vannak elsősorban importra berendezkedett országok (például Japán, Svájc, USA), míg Nyugat-Európában nemzetközi összehasonlításban a termelés (a mezőgazdasági terület kb. 3-4 %-a) és a fogyasztás (1-2 %-a) egyaránt magas.

A termelés területi méretétől – igazolva az ökotermelés alacsonyabb hozamait – jelentős mértékben elmarad az ökoélelmiszerek forgalmazása. Az ökológiai eredetű élelmiszerek forgalma a világon az élelmiszerforgalom kb. 0,1 %-a. Az ökotermékek kereskedelmi forgalma a világon 2003-ban kb. 24-25 milliárd dollárra tehető. Az észak-amerikai és a nyugat-európai kontinensekre jut a fogyasztás 97 %-a, pedig a két régió összesen a termőterületből alig több mint 50 %-kal részesedik. Észak-Amerika piacát 11 milliárd, az EU piacát pedig 13 milliárd dollárra becsülték 2005-ben. (Más források szerint ezek az adatok 13 és 13,7 milliárd USD nagyságúak.) Az utóbbi 30 %-át Németországban forgalmazták. Az ökoélelmiszerek eladása az Európai Unióban mindössze 1 %-ot képvisel az élelmiszerforgalomból. A legmagasabb Dániában (5 %) és Svédországban (3 %).

Az 1-4 % körüli termőterületi (USA-ban 0,3 %, Kanadában 0,7 %, Ausztráliában 2,48 %, EU-15 3,6 %), valamint az 1-2 % körüli élelmiszerfogyasztási arány hajlamosít arra, hogy az ökotermelésről mint jelentéktelen termelési módról beszéljünk. Ez így nem igaz, amit az elmúlt évtizedben Európában és az USA-ban (de világszerte is) az ökotermelésnek évi 10-20 %-os területi növekedése is

mutatja. Az EU-15-ben az ökológiailag művelt területek aránya 2003-ra tíz év alatt 0,6-ról 3,6 %-ra nőtt. Bár ez a növekedési ütem a piacok telítettsége miatt Európában lelassult, de ebben jelentős szerepe volt annak, hogy az ázsiai (főleg Kína), kelet-európai és dél-amerikai országok növelték a termelésüket, és viszonylag olcsó ökoélelmiszerekkel árasztják el a fizetőképes nyugat-európai piacokat, tehát összességében a világon tovább nőtt a termelés.

A termelés növekedése összességében jó, mert szakszerűen végzett ökotermelés esetén ténylegesen kisebb a környezet vegyszerterhelése, és olyan szermaradvány-mentes élelmiszereket állít elő, amilyenekre szükség van. Ennek az a magyarázata, hogy az élelmezésbiztonság figyelembe vételével megállapított szermaradványértékek egy egészséges szervezetű ember számára nem jelentenek megterhelést. Azonban az ezekkel szembeni érzékenység egyes emberek között rendkívül eltérő lehet, de eltérő az érzékenysége ugyanannak az embernek élete különböző szakaszaiban is (például csecsemő- és gyerekkorban, terhesség idején, beteg, legyengült állapotban stb.).

Az ökotermelés helye a termelési módok között

A ökotermelés azonban gazdasági és nem hobbytevékenység, amely esetében a termelésnek olyan jövedelmet kell biztosítania, amely a befektetett tőke megtérülésén túl lehetővé teszi a termelés versenyképességét fenntartó folyamatos műszaki fejlesztést. Emiatt annak meg kell felelnie a korszerű agrártermelés követelményeinek.

A korszerű mezőgazdasági termelés magas műszaki színvonalon, magas szakértelemmel folyó, a helyi adottságokhoz igazodó, a gazdasági (piaci), növény-, állat- és humán-egészségügyi,

környezet- és természetvédelmi, állattjóléti feltételeknek megfelelő, minden szakaszában (szántóföldtől, illetve az istállótól a fogyasztó asztaláig) ellenőrzött minőségi tömegtermelést jelent.

A korszerű termelés esetén a minőség és a mennyiség (a tömeg) nem ellentétes egymással, sőt feltételezi egymást. Ennek nemcsak a fizetőképes élelmiszerpiacok túltelítettsége az oka (ami nyomott áraival kikényszeríti a termelés költségtényezőivel való racionális gazdálkodást), hanem az is, hogy a különböző okokból (például élelmiszer-biztonság, környezetvédelem stb.) elkerülhetetlenül növekvő költségeket csak nagy tömegű termelés tudja elviselni (például az állattartásban a trágyakezelés, az állati hullák megsemmisítésének a megoldása). *A korszerű termelés két irányzata – az öko- és az integrált termelés – közül az integrált termelés jelenti azt a rendkívül hatékony és innovatív termelési irányt, amely a jobb piaci eredmény érdekében integráltan alkalmazza az ún. hagyományos (vetésváltás, szerves trágyázás stb.) és az iparszerű (gépesítés, kemizálás stb.) termelés elemeit, és a műszaki fejlesztés minden új eredményét folyamatosan beépíti a termelési technológiájába, de mindezt úgy, hogy az ellenőrzött módon a humán- és állategészségügyi, környezetvédelmi követelményeknek a termelés minden szakaszában megfelel.* Az integrált termelés technológiáját a folyamatos mérésen, előrejelzésen és ellenőrzésen alapuló precíziós technológia jelenti.

Az integrált termeléssel szemben az ökotermelés olyan egészség- és természetközpontú, szabályozott technológiával ellenőrzés mellett működő termelési irányt jelent, amely a technológiájában alapvetően természetes anyagokra és a természeti folyamatokra támaszkodik, lemond a szintetikus vegyszerek használatáról, ezzel átváltoztatja a fogyasztó kockázatát, de emiatt a csökkenő termést és növekvő termelési kockázatot el-

lentételező, (minimálisan 30-50 %-kal) magasabb árakra tart igényt. A szükségszerűen kevesebb és bizonytalanabb minőségű (főleg küllemileg, ami miatt kevesebb a piacképes hányad) termék magasabb ára viszont a fogyasztói kört erősen leszűkíti. Ebből adódik, hogy 5-10 %-os piaci részesedésnél magasabb fogyasztói arányra még középtávon sem számíthatunk, annál is inkább, mert az elvárt egészségügyi stb. feltételeknek az integrált termelés is ellenőrzött módon megfelel. Nem lehet tehát azt állítani, hogy az egyik „egészséges”, a másik pedig „egésztelen” élelmiszereket termel, mert mindkettő ellenőrzött körülmények között folyó termelést folytat. (A szakmai megalapozatlanságával váltotta ki a német zöldek 20 %-os ökoprogramja az agrárszakma teljes ellenszenvét.)

Sem az integrált, sem pedig az ökotermelés nem nagyüzemi vagy kisüzemi, és nem extenzív vagy intenzív termelési irány. Mindkét termelési iránynál a nagyobb volumen, a nagyobb termőterület és állatlétszám a termelőeszközök jobb kihasználása miatt költségelőnyt jelent. Továbbá mindkét termelési mód történhet extenzív és intenzív módon, amit az ágazati sajátosságok (például extenzív módon nem lehet zöltséget termelni) és a ráfordítások mértéke határoz meg.

Bármelyikre való áttérés, szakítva az iparszerűségtől örökölt mechanikusan alkalmazható termelési technológiákkal, nemcsak tőke, hanem magas szakmai felkészültség kérdése is. Mivel az ökotermelés esetében a vegyszerek használata tiltott, és ez a károk megelőzését és a kárelhárítás lehetőségét csökkenti, az ökotermeléshez talán az átlagosnál is nagyobb szakértelemre, gondosságra van szükség. Így az ökotermelés nem nyújthat tartós védelmet a hagyományos termelésben vesztes, szakmailag felkészületlen gazdálko-

dók számára. Külön kell hangsúlyozni, hogy az ökotermelés nem a kedvezőtlen termőhelyű területek termelési iránya. Ezeken a területeken az ökotermelés csak addig lesz életképes, amíg a jobb adottságú területeken nem kezdenek ökológiai termelést folytatni, és magasabb hozamaikkal, alacsonyabb önköltségükkel a kedvezőtlen adottságok között termelőket ki nem szorítják a piacról. Nem szabad elfelejteni, hogy az ökológiai termelés egyre inkább éppen olyan versenyfeltételek mellett működik, mint bármelyik más termelési irány.

Nagyon lényeges, hogy az integrált termelés és az ökológiai termelés – a hiedelmekkel ellentétben – nem egymás versenytársai. Két más termelési filozófiát és technológiát alkalmazó termelési irányról van szó, amelyek teljesen más piacokat, fogyasztóréteget céloznak meg. A két termelési irány a verseny helyett szervesen kiegészíti egymást.

Magyar ökotermelés

A hazai ökológiai termelés szervezett formában 1983-ban kezdődött el Magyarországon a Biokultúra Országos Klub, majd pedig a

Biokultúra Egyesület szervezésében, irányításával. Viszonylag korán kialakult a hazai biotermelés kétszintű szerkezete, amely elsősorban az önellátásra és helyi piacokra történő, főleg zöldség- és gyümölcsféléket termelő kisgazdaságokat és az exportorientált termelést folytató, főleg gabonafélék és olajos növények termelésére szakosodott nagyüzemeket jelentette. A nagyüzemek termelését fogta össze a Natura Gazdasági Társaság.

A termelés ellenőrzését holland szakemberek a SEC, később pedig a Skál keretei között végezték. A holland szakemberek megjelenése fontos volt, mert a magyar ökotermékek számára piacot is szereztek (például a Szekszárdi Állami Gazdaság bioborai jelentősek voltak a holland piacon). 1994-ben a Biokultúra Egyesület önálló ellenőrzési jogot kapott. 1996-ban az Egyesület létrehozta a Biocontrol Hungaria Kht.-t, amelyen keresztül a hazai ökotermelés 97 %-át ellenőrzi és szervezi. A kezdeti lassú fejlődés 1998-tól kezdve gyorsult fel, amelyhez az 1999-ben kiadott Nemzeti Agrár-Környezetvédelmi Programról szóló kormányhatározat, illetve az 1999. és 2000. évi ökotermelést szabályozó rende-

Megnevezés	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Ellenőrzött vállalkozások	401	475	762	1119	1517	1775	1837	1935
Mezőgazdasági termelők	330	333	495	764	1117	1272	1610	1551
Méhészek	49	76	165	207	193	177	-	-
Feldolgozók	17	25	41	67	100	215	160	301
Kereskedelmi egységek	2	36	54	72	92	53	67	76
Importálók	0	1	1	1	5	47	-	7
Ellenőrzött terület (ha)	22501	35979	53649	79178	103700	116535	133009	128575
Szántó	15043	19160	31628	44402	50887	56662	65428	53945
Ültetvény	788	1216	982	1153	1494	2351	2554	2587
Gyep	6670	15603	20641	30304	42644	49094	60267	66698
Egyéb	-	-	398	3319	8675	8428	4440	5345
Szántó/ültetvény, %	70,4	56,6	60,8	57,5	50,5	50,6	51,1	44,0

5. táblázat • Ökológiai ellenőrzés alatt lévő vállalkozások számának és területének alakulása Magyarországon (Forrás: Jelentés, 2003; 2005)

tek adtak ösztönzést. Ez az időszak egybeesett a nyugat-európai piacokon az ökotermékek iránti kereslet növekedésével is, amelynek 2004-ben a piacok telítetté válásával az olcsó kelet-európai és ázsiai szállítók megjelenése vetett véget. Ezt mutatja, hogy 1998 és 2005 között az ökológiai termelők száma 330-ról 1353-ra, az ellenőrzött terület nagysága 21 561 ha-ról 122 615 ha-ra, az ország mezőgazdasági területének 0,3 %-ról 2,1 %-ára, a szántóterületeknek pedig kb. 1 %-ára nőtt. 2004-ben mind a termelők számának, mind pedig az ellenőrzött területeknek a növekedése leállt, 2005-ben már csökkenés következett be. Ez összefügg a magyar ökotermelés exportorientáltságával, mivel a nyugat-európai piacokon kialakult túlkínálat miatt bekövetkezett értékesítési nehézségek hatására a nyugat-európai termelőkhez hasonlóan sok hazai termelő is felhagyott az ökotermeléssel.

A hazai ökotermelés figyelemreméltóan gyors fejlődése ellenére nem tudott 1 %-nál nagyobb részarányt elérni sem a termelésben, sem pedig az exportban, a hazai ökotermékek fogyasztása viszont valahol a világátlag körül alakul, messze elmarad a nyugat-európai országokétól. Ez utóbbi összefügg azzal, hogy a megtermelt ökotermékek legalább 90 %-a közvetlenül vagy közvetve nyers növényi (kb. 80 %) és állati termék, valamint feldolgozott termék formában a külföldi piacokra kerül.

A hazai termelés elemzése rámutat, hogy a hazai ökoterületeknek is több mint 50 %-a gyep, amit – figyelembe véve azok elhanyagoltságát – könnyű volt átalakítani ökológiai termelésre. A gyepek hasznosítása azonban a kis állatlétszám miatt alacsony színvonalú, az ökológiai módon tartott szarvasmarhák és juhok száma csak kevéssé haladja meg az állatlétszám 2 %-át, a többi állatfaj esetében pedig az arány még kedvezőtlenebb.

A hazai ökogazdálkodás helyzetét a piaci lehetőségek határozzák meg. A hazai piac rendkívül szűk. Ez összefügg azzal, hogy a hazai vásárlóerő kicsi, és azt a minőséget is meghaladó mértékben az árak befolyásolják. E téren gyors változás sajnos nem várható. Jelenleg viszont azok sem engedhetik meg az ökotermékek nagyobb mértékű fogyasztását, akik számára az indokolt volna. A hazai ökotermékek körét előállító nagyüzemek elsősorban a kis élőmunkaigényű gabonafélék és olajos magvak, valamint extenzív húsmarha (magyar szürke) és juhtartásra és mangalica hizlalására rendezkedtek be. Így nincs megfelelő kínálat az ökológiailag termelt zöldség- és gyümölcsfélékből, amelyeket a vásárlók elsősorban keresnek. Ezeket a kistermelők termelik, az ország kb. 10 ökopiacán értékesítik közvetlenül vagy a kereskedőkön keresztül rendkívül magas, nyugat-európai (vagy még azt is meghaladó) árszínvonalon, a normál termékekhez képest gyakran 100-200 %-kal magasabb áron. Ez természetesen a fogyasztói kört befolyásolja, annál is inkább, mert a termékek mögött lévő garancia is sokszor hiányos. Hazánkban az ökotermékek kiskereskedelmi forgalmazásának döntő részét a nagy áruházi láncok bonyolítják le, amelyek elsősorban – ma már egyre nagyobb mennyiségben – külföldről behozott és bizonyos mértékben feldolgozott szárazárut értékesítenek. Az ökológiai zöldségfélék és gyümölcsök forgalmazásának feltételeit a korlátozott kínálat és kereslet miatt nekik nem érdemes kialakítaniuk, így az árszabályozó szerepük sem érvényesül a fogyasztás szempontjából legfontosabb friss termékek esetében. Így valójában sehol sem található nagy választékú, elfogadható árú, garantált minőségű kínálat.

A magyar ökotermelés kimondottan exportorientált. Az ökogazdálkodás a hazai

adottságoknak megfelelően a gabonafélék és olajos növények (napraforgó, szója, repce, olajtök), takarmányfélék termelésére rendezkedett be (ezek foglalják el a szántóterület 98 %-át), a zöldségfélék közül a gombának, a fagyasztott és kockázott sütőtöknek, a csemegekukoricának, az állati termékek közül pedig a méznek, tojásnak volt nagyobb szerepe. Az export tízéves alakulását figyelve meg lehet állapítani, hogy az exportáruhalapot a nagyon éles versenynek kitett, egyszerűen termelhető, tárolható és szállítható, feldolgozatlan tömegtermékek alkotják. *Ezek egyetlen piacon sem tudtak meghatározó szerepet betölteni, inkább a részleges hiánypótlás, választékbővítés, illetve a nyugat-európai élelmiszeripar nyersanyag-szükségletének kielégítése a szerepük.* Feldolgozott formában (lisztek, részták, aszalványok, konzervált, fagyasztott zöldségek, szalámi) ezért az ökotermékek nagyon kis része kerül exportra. A takarmánygabonák (például kukorica, árpa stb.) és egyéb takarmányfélék exportkilátásait viszont javítja, hogy a nyugati országok állatállományuk ellátásához szükséges mennyiségű takarmány megtermelésére nem képesek, és az importőr német nyelvterületű országok a szomszédban is találhatóak, így a szállítási költségek sem magasak. Mivel a magyar ökotermékek a piacokon nem meghatározóak, importkeresletük alapvetően az importőr ország éves termésének a függvénye. Piaci stabilitásukat rontja az is, hogy a magyar termékek jelentős részben a hazai termékekkel együtt feldolgozásra és re-exportra kerülnek, és így viszonylag könnyen lehet helyettesíteni azokat gyengébb minőségű, de olcsóbb ázsiai (például kínai méz) és kelet-európai termékekkel (például olajos növények, gabonafélék). Emiatt a magyar termékek viszonylag alacsony áron kerülnek értékesítésre, és a növekvő szállítási költségek,

valamint az egyidejűleg növekvő piaci verseny miatt fokozatosan kiszorultak a nyugat-európai (angol, dán, holland, francia) piacokról, és az exportrádiusz a hagyományos közép-európai magyar agrártermékek export országaira, főleg Ausztriára, Németországra és Svájcra szűkül le. A francia és holland piac még kisebb részarányt képvisel. Feldolgozatlan formában tömegárut nagyobb távolságra még keresleti piacokra (például USA) sem érdemes szállítani.

A magyar ökotermelésnek – akárcsak a magyar agrárgazdaságnak – sem sikerült speciális termékekkel meghatározó piaci részesedést elérni. Ami nem csoda, mert arra tartósan csak a feldolgozott és a piaci kereslethez igazodó termékek képesek. Az újdonságot jelentő tönkölybúza vagy kukorica vetőmagtermelése is csak addig volt számottevő, amíg az importálók a keresletet hazai termékekkel nem tudták kielégíteni.

A hazai ökotermelés helyzetét nehezíti, hogy mind a termelés, mind pedig az értékesítés terén a spontán jelleg határozó. Nincsenek a termelést szabályozó stabil piaci kapcsolatok, hiányzik a piaci igényekhez alkalmazkodni képes logisztikai háttér, így az időjárás által befolyásolt hozamoktól függően hol túlkínálat van bizonyos termékekből, hol pedig a keresletet sem tudjuk kielégíteni. A kereskedelem szervezetlensége, fejletlensége miatt nem exportálunk, hanem termés idején a külföldi kereskedők válogatják ki a magyar termésből a nekik szükséges importmennyiséget.

A magyar ökotermékek is csak akkor tudnak a piacon maradni, ha a termelés hatékonysága javul, és a termékek minősége, ökológiai garanciaszintje meghaladja az olcsó tömegtermelést folytató új piaci versenytársainkét. Ezt a minőségjobbletet a német nyelvterületű országok igénylik és méltányolják, és ha

ez nem is jelenik meg a magasabb árakban, de a piacok nagyobb stabilitásában igen.

Az ökotermelés helyzetének értékelése

Összefoglalóan: az ökotermelés – a méreteitől függetlenül – egy nagyon fontos, speciális minőséget garantáló termelési irányt jelent. Az ökotermékek termelése és kereskedelme – minden más termékhez hasonlóan – a korábbi zárt láncú nemzeti jellegű termelő–kereskedő–fogyasztó hálózatokkal szemben az elmúlt másfél évtizedben globálissá vált. A termelésnek a fogyasztást meghaladó ütemű növekedése következtében az ökotermékek esetében is egy kínálati piac alakult ki, ahol a termékek árának és minőségének meghatározó szerepük van. Ennek a követelménynek tartósan csak a magas műszaki színvonalon, hatékonyan működő, kiválóan, magas szakértelemmel irányított gazdaságok felelnek meg. A termelés mellett legalább ilyen fontos a termékpályáknak a teljes, külpiacokig nyúló szervezettsége, a XXI. század követelményeinek megfelelő kereskedelmi infrastruktúra (logisztikai háttér) megléte. Nagyon leegyszerűsített állítás az, hogy az ökotermelés is tulajdonképpen a XX. század elején uralkodó paraszti gazdálkodás továbbélése. Ez annyiban igaz, hogy elméletben sok az azonosság, hiszen feltételei is abból indultak ki, de meghatározó eltérést jelent, hogy az ökotermelésnek ma XXI. századi termelés hatékonysági, élelmezés-egészségügyi és élelmiszerbiztonsági követelményeinek kell megfelelnie, és ennek megfelelő technikát, technológiát és fajtákat kell alkalmaznia. Ezért veszélyes, ha a hagyományápolást az ökotermelés meghatározó elemének tekintjük (ez csak hazai körülmények között lehet elég), mert a hagyományos fajták kisebb hozamait, minőségi gyengeségeit (például túl zsíros mangalicahús) a

nemzetközi piacok nem fogadják el, áraikban nem honorálják.

A magyar ökotermelés magán viseli az egész magyar agrárágazat jellemzőit és gyengeségeit. Így mindenekelőtt a gazdálkodói kör erőteljes kétszintűségét (nagyüzem-kisüzem), termelési szerkezetben a gabonafélék és olajos növények meghatározó arányát, a műszaki színvonal elégtelenségét (ami kizárja, hogy a nagyobb árbevételű állati termékekkel, zöldség- és gyümölcsfélékkel meghatározó piaci részesedést érjünk el), a termékpályák szervezetlenségét és nagyon differenciált fejlettségét, a feldolgozás és kereskedelem alacsony színvonalát. Az ökogazdálkodás jövője szempontjából viszont lényeges, hogy a termelés kellően koncentrált (az ökotermelést folytató gazdaságok átlagos területe kb. 90 ha). Az ökogazdálkodás mutatóinak romlásából sem lehet végleges következtetéseket levonni, hiszen az ellenőrzött területek méretének csökkenésével egyidejűleg a már „átállt” területek mérete tovább nőtt, és a gazdálkodók számának csökkenését pedig egy természetes gazdasági szelekciónak is tekinthetjük. Döntő jelentőségű lenne az ökotermékek feldolgozottságának javítása, mert ezáltal lényegesen meg lehetne növelni a termékek piacképes hányadát (például méreten aluli almából, sárgarépából, sütőtökből stb.), és az állattenyésztés fejlesztése, ami nem szűkülhet le csak a hagyományos fajták fenntartására. A hiányok indokolatlanul növelik az ökotermelés kockázatát, és rontják az eredményességét. A hazai ökotermelés az elmúlt tíz évben egy gyorsan növekvő fejlődési pályát írt le, amely azonban – a 2004-es megtorpanás ellenére, akárcsak az agrárgazdaságunk egészének jelenlegi színvonalára – nem jelenti lehetőségeink csúcspontját. Noha az ökotermelés a magyar agrárgazdaságban a 2 % körüli területi, 0,5-1 %-nyi termelés-

si, 0,5-1 % körüli export, és 0,1 % körüli fogyasztási részesedésével marginális szerepet tölt be, mégis fontos, mert a termelés számára új lehetőségeket teremtett, s a magyar termékek azokra a piacokra is eljutottak, ahová egyébként nem kerülhettek volna be. Ezért is fontos, hogy ez a termelési irány is megfelelő figyelmet kapjon, de jelentőségét, szerepét reálisan kell értékelni, és kerülni kell a szakmai hazugságokat sem nélkülöző túlzásokat. Az ökotermelés fejlődése sem válik külön az egész magyar mezőgazdaság fejlődésétől, és

csak a termelés modernizálásával, a termékpa-lyák szervezethez a növelésével töltheti be azt a szerepet, amit elvárunk, és nem takar-hatja el azokat az ágazat nemzetgazdasági szerepének alulértékeléséből, az elégtelen szakmai színvonalból, a termelés alacsony koncentrációjából adódó hiányosságokat, amelyek egész agrártermelésünket jellemzik.

Kulcsszavak: *öko(bio)termelés, integrált terme-lés, korszerű agrártermelés, ökopiac, precíziós technológiák.*

IRODALOM

- Biogazdálkodás az Európai Unióban. (2006): Agrár Európa. X, 1,
- Buday-Sántha Attila (2001): *Agrárpolitika – Vidékpo-litika*. Dialóg Campus, Budapest–Pécs
- Buday-Sántha Attila (2002): *Környezetvédelem – Vi-dékfejlesztés – Agrártermelés*. Habilitációs előadások. PTE Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs
- Gyarmati Gábor (2006): *Az ökológiai gazdálkodás szabályozása, szerepe és jelentősége az agrártermelésben*. Kézirat. Pécs
- Járosi Éva Zsuzsanna (2006): Az ökológiai gazdálkodás jelenlegi helyzete és jövőbeni perspektívái Európá-ban és Európán kívül. In: Takácsné György Katalin (szerk.): *Növényvédőszer-használat csökkentés gazda-sági hatásai*. Szent István Egyetem, Gödöllő
- Jelentés az agrárgazdaság helyzetéről 2003; 2005. Föld-művelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium. Budapest, 2004; 2006
- Kozák János (1999): *Magyarország baromfigazdasága és szabályozórendszerének EU-konformitása*. AGRO-INFORM, Budapest
- Marsalek Sándor (2006): Környezeti állapot, mezőgaz-daság, fenntartható fejlődés. Gazdálkodás. 15. Kű-lönkiadás.
- Összefoglalás a magyar ökológiai gazdálkodás helyze-téről. (2004) Magyar Természetvédők Szövetsége. Fauna Egyesület. Műszaki Információk – Környe-zetvédelem. 1–2.
- Popp József (2004): *Az EU Közös Agrárpolitikájának elmélete és nemzetközi mozgástere*. Európai Agrárpo-litikai Kft., Budapest
- Stiftung Ökologie & Landbau, a német Ökológiai és Mezőgazdasági Alapítvány honlapjának adatai www.soel.de 2005.
- Takácsné György Katalin (szerk.) (2006): *Növényvé-dőszer-használat csökkentés gazdasági hatásai*. Szent István Egyetem, Gödöllő
- Willer, Helga – Youssefi, Minou (2006): *The World of Organic Agriculture Statistics and Emerging Trends 2005*. Tholey-Theley: International Federation.